ISSN 2591-1201 LETNIK 2 • 2018 • ŠTEVILKA 1

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva
Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor
ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov
www.scnr.si

Leto izida: 2018

Redakcija te številke je bila zaključena 25. 5. 2018.

Lektoriranje in prevod povzetkov
Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom
Inštitut Karantanija

Tisk
Nonparel, d. o. o.

Naklada
300 izvodov

Letna naročnina
25 €

Cena posamezne številke
15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 2 • 2018 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Mateja Čoh Kladnik
Dr. Milko Mikola
7

Razprave

Igor Grdina
Uveljavitev monološke strukture v slovenskem zgodovinopisju
17

Damjan Hančič
Komunistična partija in njeno delovanje na Kamniškem med drugo svetovno vojno in v prvih letih po njej
67

Milko Mikola
Mladoletni obsojenci v Sloveniji v obdobju 1945–1953
95

David Petelin
Prelom s starim in ustvarjanje nove elite
123

In memoriam

Tamara Griesser Pečar
In memoriam Anton Drobnič (1928–2018)
159

Recenzije

Renato Podbersič
Jože Mihevc, Skozi taborišča do sreče, zbirka Zapisi iz zdomstva, Mladika, Trst 2018
169

Tamara Griesser Pečar
Zdenko Roter, Pravi obraz. Neizbrisna znamenja resničnosti, Sever & Sever, Ljubljana 2017
175

R a z p r a v e

Prejeto: 12. 3. 2018
1.01 Izvirni znanstveni članek

Milko Mikola[1]

Mladoletni obsojenci v Sloveniji v obdobju 1945–1953

Izvleček

Avtor v prispevku obravnava problematiko mladoletnih obsojencev v Sloveniji, ki so bili v obdobju 1945–1953 na prestajanju kazni odvzema prostosti s prisilnim delom in kazni odvzema prostosti. Glavni poudarek je predvsem na navajanju kazenskih ustanov, v katerih so mladoletni obsojenci v tem obdobju prestajali zaporno kazen, in opisu režima, ki je vladal v njih. Kot ugotavlja, so mladoletni obsojenci ti dve kazni do leta 1953 prestajali skupaj z odraslimi obsojenci v istih kazenskih ustanovah in so bili v njih podvrženi enakemu režimu. Njihov položaj se je po ugotovitvah avtorja začel izboljševati šele po letu 1951, ko so jih v kazensko-poboljševalnih domovih v Mariboru in Rajhenburgu ločili od odraslih obsojencev, dokončno pa julija 1953, ko so jih prestavili v Vzgojno-poboljševalni dom Radeče, v katerem so zanje ustanovili poseben oddelek.

1 Dr. Milko Mikola, doktor zgodovinskih znanosti, znanstveni svetnik v pokoju, milkomikola@gmail.com.

KLJUČNE BESEDE: mladoletni obsojenci, zapori, kazenska taborišča, zavodi za prisilno delo, kazensko-poboljševalni dom, režim v kazenskih ustanovah, Vzgojno-poboljševalni dom Radeče

Abstract

In his contribution, the author deals with the issue of juvenile convicts in Slovenia who were serving their sentence of deprivation of liberty with forced labour and deprivation of liberty in the period 1945–1953. The emphasis lies on listing the penal institutions in which the juvenile convicts served their custodial sentence. Furthermore, the regime in such institutions is described. The author finds that until 1953 juvenile convicts served the two types of sentences alongside adult convicts in the same penal institutions and were subject to the same regime. Their situation began improving only after 1951, when they were separated from the adult convicts in the correctional facilities in Maribor and Rajhenburg. They were finally completely separated in July 1953, when they were relocated to the Radeče Correctional Facility where a special department was founded specifically for them.

KEY WORDS: juvenile convicts, prisons, forced-labour camps, forced-labour facilities, correctional facility, regime in penal institutions, Radeče Correctional Facility

Uvod

Eden izmed pokazateljev, kako huda je bila v Sloveniji represija komunistične oblasti v prvih povojnih letih, je tudi podatek, da je bilo med več tisoč obsojenci tedaj veliko mladoletnih oseb, tako moških kot žensk. V kategorijo mladoletnih obsojencev so spadali moški in ženske v starosti od dopolnjenega 15. do dopolnjenega 18. leta starosti. Tako kot polnoletnim obsojencem so sodišča do leta 1951 tudi njim poleg kazni odvzema prostosti izrekala kazen odvzema prostosti s prisilnim delom. To pomeni, da je komunistična oblast kot delovno silo pri graditvi gospodarskih in stanovanjskih objektov v tem obdobju izkoriščala tudi mladoletne obsojence, kar je bilo še posebej nehumano.

Čeprav je problematika mladoletnih obsojencev izjemno pomembna za razumevanje povojne komunistične represije v Sloveniji, je doslej ostala bolj ali manj neraziskana. Ker sem se je tudi sam v svoji študiji *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*[2] zgolj dotaknil, skušam to pomanjkljivost odpraviti s tem prispevkom, ki tako predstavlja dopolnilo k omenjeni študiji. Kot je že iz njegovega naslova razvidno, v njem pregled problematike mladoletnih obsojencev v Sloveniji po drugi svetovni vojni zaključujem z letom 1953. Tega leta je namreč pri prestajanju zaporne kazni mladoletnih obsojencev prišlo do pomembne pozitivne spremembe, ker so jih tedaj iz zaporov in kazensko-poboljševalnih domov premestili v *Vzgojno-poboljševalni dom (VPD) Radeče*. S tem so mladoletni obsojenci zaporno kazen prenehali prestajati skupaj z odraslimi obsojenci in tudi niso bili več podvrženi

2 Omenjena študija je kot samostojna publikacija izšla leta 2016 pri založbi Nova obzorja, d. o. o.

strogemu režimu, ki je veljal v kazensko-poboljševalnih domovih in v zaporih.

Že na začetku pa je treba povedati, da prispevek ne pomeni celovitega pregleda problematike mladoletnih obsojencev v Sloveniji v obravnavanem obdobju, saj v njem za obdobje 1945–1951 manjkajo nekateri pomembni podatki. Ker so v tem obdobju mladoletni obsojenci zaporno kazen prestajali skupaj z odraslimi obsojenci v istih kazenskih ustanovah, jih upravni organi za izvrševanje kazni v svojih letnih poročilih niso obravnavali ločeno od drugih (odraslih) obsojencev, ampak skupaj z njimi. Zaradi tega je za to obdobje mogoče ugotoviti zgolj kazenske ustanove, v katerih so mladoletni obsojenci prestajali zaporno kazen, in opisati režim v njih, ni pa, denimo, mogoče ugotoviti njihovega števila in zaradi katerih kaznivih dejanj so bili obsojeni na odvzem prostosti s prisilnim delom ali na odvzem prostosti.

Tako tudi ni mogoče ugotoviti, koliko mladoletnih obsojencev je bilo v obdobju 1945–1951 obsojenih iz političnih razlogov oziroma koliko je bilo med njimi političnih zapornikov. Kot politične obsojence oziroma zapornike je treba obravnavati predvsem vse tiste mladoletnike, ki so bili obsojeni na podlagi zloglasnega Zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo (ZKLD). Glede na to, da so sodišča v Sloveniji po letu 1945 na podlagi tega zakona obsodila več tisoč oseb, smemo upravičeno domnevati, da so bili med njimi tudi številni mladoletni obsojenci. Če bi hoteli ugotoviti njihovo število, bi morali pregledati vse kazenske spise tedanjih vojaških sodišč, Sodišča slovenske narodne časti ter okrožnih in okrajnih sodišč, kar pa je za enega raziskovalca prezahtevna naloga. Te in druge podatke imamo šele za obdobje po letu 1951, ko so upravni organi za izvrševanje kazni v svojih letnih poročilih podatke o mladoletnih obsojencih začeli prikazovati ločeno od podatkov o odraslih obsojencih.

Kazenske ustanove, v katerih so mladoletni obsojenci v Sloveniji prestajali zaporno kazen v obdobju 1945–1953

O tem, v katerih kazenskih ustanovah so morali mladoletni obsojenci prestajati kazen odvzema prostosti s prisilnim delom in kazen odvzema prostosti, v Jugoslaviji/Sloveniji vse do leta 1948 ni bilo zakonskega predpisa. V praksi se je uveljavil princip, da so mladoletni obsojenci obe navedeni kazni prestajali skupaj s polnoletnimi obsojenci v tedanjih kazenskih ustanovah.[3] To pomeni, da so obe kazni do leta 1946 prestajali tudi v kazenskih taboriščih in zavodih za prisilno delo, kar je bilo skrajno nehumano, saj je v njih vladal izjemno surov režim. Kazenska taborišča so bila leta 1945 ustanovljena v Kočevju, Brestrnici pri Mariboru, na Studencih pri Mariboru in na Teharjah. Januarja 1946 so jih preimenovali v zavode za prisilno delo, te pa so še istega leta ukinili in ustanovili kazensko-poboljševalne zavode (KPZ), ki so jih leta 1948 preimenovali v kazensko-poboljševalne domove (KPD). Kazensko-poboljševalni zavodi oziroma kazensko-poboljševalni domovi so bili ustanovljeni v Ljubljani, Novem mestu, Mariboru in v Begunjah na Gorenjskem. V KPD Maribor so zaporno kazen prestajali samo moški, v KPD Begunje pa samo ženske. Junija 1948 so KPD Begunje ukinili, zapornice pa prestavili v novoustanovljeni KPD Rajhenburg (od leta 1952 dalje KPD Brestanica). Tisti mladoletni obsojenci, ki so bili obsojeni na krajšo zaporno kazen, pa so jo prestajali v okrajnih zaporih.

V vseh navedenih kazenskih ustanovah so bili mladoletni obsojenci pomešani z odraslimi. Šele Zakon o izvršitvi kazni z

3 O tedanjih kazenskih ustanovah v Sloveniji glejte Milko Mikola, *Kazenske ustanove in zaporniki v Sloveniji 1945–1951*, Nova obzorja, d. o. o., Ljubljana 2016.

dne 12. oktobra 1948[4] je glede tega prinesel napredek, saj je določal, da morajo mladoletni obsojenci prostostno kazen prestajati v *vzgojno-poboljševalnih domovih za obsojene mladoletnike*. Glavni razlog za to je bil, da so s tem hoteli preprečiti, da bi nanje še naprej »kvarno« vplivali odrasli (politični) zaporniki. Vendar se v Sloveniji to določilo Zakona o izvršitvi kazni vse do leta 1953 ni izvajalo.

Moški mladoletni obsojenci v Sloveniji so zato tudi po letu 1948 zaporno kazen s prisilnim delom in zaporno kazen še naprej prestajali skupaj z odraslimi obsojenci v zaporih in v KPD Maribor. V njem so šele leta 1951 zanje uredili poseben oddelek, da so bili na ta način ločeni od odraslih obsojencev.[5] Razporejeni so bili v več skupin, uvrstitev v določeno skupino pa je bila odvisna od načina storitve in vrste kaznivega dejanja, načina življenja pred vstopom v KPD, lastnosti značaja itd.[6] V KPD Maribor jim je bilo namenjenih pet bivalnih prostorov z 800 kubičnimi metri prostornine, kar pomeni, da je ob najvišjem številčnem stanju na posameznega mladoletnega obsojenca prišlo 14 kubičnih metrov prostornine, povprečje pa je znašalo 21 kubičnih metrov prostornine.[7] Vsak mladoletnik je imel svojo posteljo z vso potrebno opremo, in sicer po dve rjuhi, dve odeji in prevleko za blazino.[8]

Mladoletne obsojenke so zaporno kazen najprej prestajale v KPD Begunje na Gorenjskem, od konca junija 1948 pa v KPD Rajhenburg. Do leta 1950 so jo prestajale pomešane z odraslimi

4 Uradni list FLRJ, št. 92/1948.

5 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 622, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1951, str. 3.

6 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 624, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto1953, str. 32.

7 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 623, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1952, str. 33.

8 Prav tam.

obsojenkami, tega leta pa so v okviru KPD Rajhenburg zanje ustanovili poseben oddelek.[9] Niso jih razvrstili v več skupin, kot so to naredili z moškimi mladoletnimi obsojenci v KPD Maribor, marveč so vse tvorile eno skupino. Nameščene so bile v prostoru s 147 kubičnimi metri prostornine, tako da je ob njihovem najvišjem številčnem stanju na eno osebo odpadlo osem kubičnih metrov prostornine, povprečno pa trinajst kubičnih metrov.[10]

Mladoletni obsojenci, ki so zaporno kazen prestajali v okrajnih zaporih, pa so zaradi pomanjkanja prostorov ostali še naprej pomešani z odraslimi obsojenci.[11] Ker je bil v okrajnih zaporih po letu 1951 največkrat samo po en mladoletni obsojenec, bi njegova izolacija od odraslih obsojencev pomenila njegovo osamitev, kar pa za daljšo dobo od 14 dni ni bilo dovoljeno niti v primerih, če jim je bila osamitev izrečena kot disciplinska kazen.[12]

V poročilu Uprave za izvrševanje kazni pri Ministrstvu za notranje zadeve LR Slovenije za leto 1950 je navedeno, da so tega leta 41 mladoletnih moških obsojencev poslali na prestajanje zaporne kazni v *Vzgojni dom za obsojene mladoletnike* v *Glini na Hrvaškem*.[13] V ta dom so pošiljali na prestajanje zaporne kazni samo mladoletne moške obsojence, ki jim je po prestanem preiskovalnem zaporu ostalo še najmanj dva meseca zaporne kazni.[14]

9 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 621, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1950, str. 15.

10 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 623, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1952, str. 33.

11 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 621, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1950, str. 16.

12 Prav tam.

13 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 621, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1950, str. 15.

14 Prav tam.

Vprašanje ločenega prestajanja zaporne kazni mladoletnih obsojencev je bilo v Sloveniji dokončno rešeno šele julija leta 1953, ko so jih iz KPD Maribor in KPD Brestanica premestili v *VPD Radeče* (Vzgojno-poboljševalni dom Radeče).[15] Navedeni zavod je bil ustanovljen 1. januarja 1952, in sicer za prevzgojo mladoletnih prestopnikov obeh spolov.[16] Da so bili mladoletni obsojenci ločeni od mladoletnih prestopnikov, so zanje v VPD Radeče ustanovili poseben ločeni oddelek.

Režim v tedanjih kazenskih ustanovah

V vseh kazenskih ustanovah je tako za odrasle kot tudi za mladoletne obsojence veljal enak režim, ki je bil izjemno strog in nehuman. Določala sta ga *Hišni red za kazensko-poboljševalne zavode, zavode za prisilno delo, okrožne in okrajne zapore* v *LR Sloveniji* in *Dnevni red* za navedene kazenske ustanove.[17] Oba predpisa sta bila sprejeta julija 1946.

Hišni red je poleg splošnih odredb vseboval predpise o higieni, prehrani, vedenju, vzgoji, pisanju pisem in obiskih ter določal disciplinske kazni za kršitev njegovih določil. Po njegovih določilih je obsojenca ob prihodu v zavod ali zapor sprejel ali upravnik zavoda oziroma zapora ali njegov namestnik, lahko pa tudi uslužbenec zavoda ali zapora, ki ga je za to odredil upravnik. Ob sprejemu mu je upravnik odredil nastanitev in

15 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 626, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1954, str. 35.

16 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 626, Letno poročilo Oddelka za izvrševanje kazni za leto 1954, str. 31.

17 Faksimila obeh navedenih predpisov sta objavljena v: Milko Mikola, *Kazenske ustanove v Sloveniji 1945–1951*, Nova obzorja, d. o. o., Ljubljana 2016, str. 192–202.

delo, ki ga bo moral opravljati. Pri določanju, katero delo je zanj primerno, je bilo treba upoštevati obsojenčevo strokovno znanje in njegove fizične sposobnosti.

Ob sprejemu v zavod je obsojenec moral biti seznanjen z določbami hišnega reda in opozorjen na posledice njegove kršitve. Od vsakega obsojenca so ob njegovem prihodu v zavod ali zapor vzeli njegove osebne podatke, izdelali njegov točen osebni opis in vse podatke vnesli v knjigo obsojencev oziroma preiskovancev. Hkrati so obsojencu ob njegovem prihodu v zavod ali zapor odvzeli vse stvari, ki jih kot zapornik ni potreboval. Obdržati je smel le potrebno obleko in obutev, v zimskem času tudi plašč, največ dva para osebnega in posteljnega perila, odejo in toaletne potrebščine, kot so milo, glavnik, ščetka in pasta za zobe, pasta za čevlje in očala.

Vsak obsojenec se je ob prihodu v kazenski zavod ali zapor moral okopati, opraviti dezinfekcijo obleke, nakar ga je pregledal zdravnik, da je ugotovil njegovo zdravstveno stanje. Tiste, ki so bolehali za tuberkulozo ali so imeli lues (sifilis), je bilo treba namestiti v sobah za nalezljive bolezni. Do kopanja so imeli obsojenci pravico pozimi vsakih štirinajst dni, poleti pa vsakih sedem dni, umivanje nog pa jim je moralo biti omogočeno večkrat na teden. Spodnje perilo so smeli menjati vsako nedeljo, posteljnino pa vsak mesec.

Obsojenci so morali biti popolnoma ostriženi. Šele tri mesece pred potekom kazni je moral upravnik obsojencu, če se je »dobro vedel« in če to ni nasprotovalo higienskim pogojem, dovoliti, da si je pustil rasti lase.

Obsojenci so imeli pravico, da so pod nadzorstvom paznikov dve uri dnevno prebili na čistem zraku na dvorišču zavoda ali zapora, in sicer eno uro dnevno na »tihem sprehodu« zjutraj pred odhodom na delo in eno uro v prostem gibanju po dvorišču zavoda ali zapora po obedu. Med »tihim sprehodom«

se obsojenci med seboj niso smeli pogovarjati. Obsojenci, ki so prebivali v skupnih sobah, so se morali sprehajati v vrsti po dva in dva po en meter narazen. Če je bilo njihovo število veliko, so se morali sprehajati v četverostopih v isti razdalji med posameznimi četverostopi. Tisti, ki so prebivali v samicah, so se morali sprehajati v krogu v vrsti po eden v razdalji na šest metrov drug od drugega, in to v istem vrstnem redu, kot so bili razmeščeni po celicah. Starčki, starke ali bolniki so smeli v času, ki je bil določen za sprehod, posedati na svežem zraku. Vsak pogovor med njimi je bil prepovedan.

Obsojencem je bilo dovoljeno prejemati pošiljke s hrano, perilom in podobnimi potrebščinami teže do sedem kilogramov. Pošiljke so, preden so prišle v roke obsojencev, skrbno pregledali. Dovoljeno jim je bilo, da so si za svoj denar v zavodu oziroma zaporu kupili potrebščine za osebno higieno (milo in pasto ter ščetko za zobe), pasto za čevlje, knjige, časopise, cigarete, vžigalice, sadje, sir, salamo, slanino, konzerve in podobno.

Glede vedenja se je od obsojencev zahtevalo, da so se morali pokoriti vsem zakonskim predpisom, določbam hišnega in dnevnega reda ter izpolnjevati vse odredbe nadrejenih starešin. Do uslužbencev zavoda oziroma zapora so se morali vesti spoštljivo. V pogovoru z njimi so jih morali vikati, pozdravljali pa so jih tako, da so se pred njimi odkrili in gledali vanje. Kadar je v sobo ali delavnico vstopil upravnik, njegov namestnik, preiskovalec, zdravnik, poveljnik paznikov ali kateri drug nadzorni organ, so morali obsojenci in preiskovanci vstati, se postaviti v vrsto in stati »mirno«. Med delom in sprehodom, pri prehodu skozi prostore zavoda ali zapora, pri odhodu na zunanje delo in vračanju s tega dela in med poukom se obsojenci niso smeli pogovarjati, se ozirati, jesti ali ukvarjati s kakršnim koli poslom, ki ni bil v zvezi z določenim delom. Tistim, ki bi skušali pobegniti, organizirati upor, odpoved dela ali bi odklanjali hrano, je grozila najostrejša

disciplinska kazen, v težjih primerih pa kazen po določbah kazenskega zakonika.

Zoper nepravilno ali nezakonito postopanje paznikov ali kakšne druge uradne osebe so se obsojenci imeli pravico pritožiti. Pritožbo so smeli podati na »raportu« upravniku ali njegovemu namestniku. Če je ta menil, da je pritožba neutemeljena ali neresnična, je pritožnika disciplinsko kaznoval.

Obsojenci v skupnih sobah so morali iz svoje sredine izvoliti starešino sobe, ki ga je moral nato še potrditi upravnik. Njegova dolžnost je bila, da je skrbel za snago, red, mir in lepo vedenje obsojencev v sobi, pazil, da se v sobo niso vnašali nedovoljeni predmeti, in nadzoroval izpolnjevanje določb hišnega reda. Vsako kršitev so morali takoj prijaviti službujočemu pazniku in mu poročati o sumljivem vedenju obsojencev.

Vsak obsojenec je moral delati. Razporeditev obsojencev na delo je izvajal upravnik, in sicer po potrebi, njegovem strokovnem znanju in fizičnih sposobnostih. Pri delu so morali biti pod stalnim nadzorom paznikov. Na delo so odhajali v dvostopu, če je bilo njihovo število večje, pa v četverostopu. Poleti je delovni čas trajal devet ur, pozimi pa osem ur dnevno. Ob nedeljah, praznikih in sobotah popoldne se praviloma ni delalo, kar pa ni veljalo za nujna hišna opravila, ki jih ni bilo mogoče prekiniti ali odložiti, kot je, denimo, nujna košnja na posestvih zavoda.

Vsi nepismeni obsojenci in mladostniki so morali hoditi v šolo. Za vse obsojence strokovnjake je bilo zaradi njihovega teoretičnega izpopolnjevanja v njihovi obrti obvezno obiskovati strokovno obrtno šolo. Prav tako so bili vsi obsojenci dolžni obiskovati ure kulturno-prosvetnega dela v zavodu in z »vzgojitelji« sodelovati:

1. na predavanjih,
2. v diskusiji in obdelovanju tem,
3. v napredovanju dela v zavodu,

4. pri branju knjig in dnevnih časopisov,
5. pri ustanavljanju in delu diletantskih pevskih in glasbenih skupin,
6. pri pripravljanju prireditev.

Med kulturno-prosvetno dejavnost so spadali tudi ogledi filmov, ki jih je odobrilo ministrstvo za notranje zadeve, telovadba in igranje šaha.

Obsojenci, ki so bili obsojeni na prostostno kazen, daljšo od šestih mesecev, so smeli enkrat na mesec pisati domov eno pismo na dveh straneh ali eno dopisnico, obsojenci, ki so bili obsojeni na prostostno kazen do šestih mesecev, pa so smeli vsak teden napisati eno pismo na dveh straneh ali eno dopisnico. Pisma in dopisnice, ki so jih pisali obsojenci, in pisma, ki so jih obsojenci prejemali, so šla skozi cenzuro, saj jih je moral pregledati uslužbenec, ki ga je za to določil upravnik zavoda. Vsako pregledano pismo je moralo dobiti oznako »Videl« in lastnoročni podpis uslužbenca, ki ga je pregledal. Če so bile po njegovem mnenju v pismu ali na dopisnici neresnične navedbe, je takšno pismo ali dopisnico uničil.

Obsojenci so imeli pravico do sprejemanja obiskov. Obiskovati so jih smeli samo najbližji člani družine, drugi pa le v izjemnih primerih. Tisti, ki so bili obsojeni na prostostno kazen, daljšo od šestih mesecev, so smeli dobiti obisk enkrat na mesec, tisti, ki so bili obsojeni na prostostno kazen do šestih mesecev, pa vsakih štirinajst dni. Preiskovanci so smeli sprejemati obiske samo z dovoljenjem pristojnega preiskovalnega organa. Obsojenci in preiskovanci so obiske lahko sprejemali ob nedeljah dopoldne. Obiski so se smeli sprejemati v za to določenem prostoru zavoda ali zapora, potekati so morali v prisotnosti organov uprave, trajati pa so smeli največ od 15 do 30 minut.

Obsojence, ki so kršili določila hišnega reda, so disciplinsko kaznovali. Pri izreku kazni so bile upoštevane teža prekrška in obsojenčeve »osebne lastnosti«. Predpisane so bile naslednje disciplinske kazni:

1. ukor,
2. omejitev ali odvzem pravice do dopisovanja,
3. omejitev ali odvzem pravice do obiskov,
4. omejitev ali odvzem pravice do sprejemanja pošiljk,
5. omejitev pravice do razpolaganja z denarjem,
6. oddelitev v samico do štirinajst dni,
7. premestitev drug zapor, kazensko-poboljševalni zavod ali zavod za prisilno delo.

Disciplinske kazni pod točkami od 2 do 6 so se smele izrekati posamično ali kumulativno (več skupaj). Izrekal jih je upravnik zavoda v sporazumu s svojim namestnikom. Te kazni so smele trajati največ 30 dni. Kazen pod točko 7 pa je izrekalo Ministrstvo za notranje zadeve LR Slovenije, in sicer na predlog upravnika.

Dnevni red je natančno določal, kako mora potekati obsojenčev dan v kazenskem zavodu oziroma zaporu. Ob delavnikih je bilo vstajanje poleti ob petih, pozimi pa ob šestih, ob nedeljah in praznikih pa eno uro pozneje. Znak za vstajanje se je dajal z zvoncem. Enako se je zvečer z zvoncem dajal znak za spanje. Vstajanju je sledilo pospravljanje sob, ki je smelo trajati največ 45 minut. V tem času so morale biti sobe popolnoma urejene, obsojenci pa pripravljeni za odhod na »tihi sprehod«, ki je trajal eno uro. Trideset minut po vstajanju se je začel deliti zajtrk. Po zajtrku so obsojenci odšli na delo.

Delovni čas je trajal poleti od sedmih do dvanajstih, pozimi od osmih do dvanajstih in od štirinajstih do osemnajstih.

Kosilo je bilo ob dvanajsti uri. Zanj je bilo odmerjenih 45 minut. Ob dvanajstih in 45 minut so obsojenci odšli na prosto gibanje na svežem zraku, kar je trajalo eno uro. Ob trinajsti uri in 45 minut so jih pazniki spet odvedli na delo v delavnice, ki se je zaključilo ob osemnajsti uri. Po končanem delu so obsojenci morali pospraviti in očistiti delavnice. Ko je bilo to končano, so odšli na večerjo. Čas od sedemnajste ure do dvajsetih in trideset minut je bil namenjen kulturno-prosvetnemu delu. Ob enaindvajseti uri so vsi obsojenci morali biti v posteljah, v sobah pa je od te ure dalje bila zapovedana popolna tišina.

Ob sobotah popoldne in ob nedeljah ter praznikih se ni delalo. Prosti čas ob sobotah popoldne je bil namenjen za gibanje na svežem zraku, striženje, britje, menjavo posteljnine in spodnjega perila, krpanje slamnjač, pripravljanje kulturnih prireditev itd. Nedelje pa so bile namenjene za kulturno-prosvetno delo in prireditve ter za sprejemanje obiskov v dopoldanskem času.

Režim v kazenskih ustanovah se je za mladoletne obsojence bistveno izboljšal šele po letu 1951, ko je začel veljati poseben *Pravilnik o hišnem redu za obsojene mladoletnike*, ki je bil neprimerno milejši od hišnega reda, ki je veljal za odrasle obsojence. To se je med drugim odrazilo tudi v večji skrbi za njihovo higieno in zdravje. O tem je v poročilu Uprave za izvrševanje kazni za leto 1952 navedeno naslednje: »*Za zdravstveno nego je poskrbljeno v celoti po predpisih Pravilnika o hišnem redu za obsojene mladoletnike. Mladoletniki menjajo osebno perilo tedensko ob kopanju, posteljno pa na 2 tedna. Čistoči v prostorih in osebni higieni posveča osebje KPD-a vso potrebno pozornost. Mladoletniki se umivajo poleti dnevno dvakrat, pozimi pa enkrat, mladoletnice pa skozi vse leto dvakrat dnevno. Tudi noge*

si umivajo vsak dan. Za osebno higieno potrebne količine mila in ostali pribor redno prejemajo. Zdravstveni pregledi se vrše redno in tedaj se poleg ostalega ugotavljajo tudi telesna teža in višina, obseg prsi in sedimentacija krvi. Mladoletniki v KPD Maribor imajo za gibanje na svežem zraku posebno igrišče, povsem ločeno od ostalih obsojencev.« [18]

Število mladoletnih obsojencev v letih 1950, 1952 in 1953

Prve podatke o številu mladoletnih obsojencev na odvzem prostosti in na odvzem prostosti s prisilnim delom v Sloveniji imamo šele za leto 1950. V poročilu Uprave za izvrševanje kazni za to leto je navedeno, da je bilo tedaj v Sloveniji na prestajanju teh dveh prostostnih kazni 117 mladoletnikov, od tega 86 moških in 31 žensk.[19] Kot je že navedeno, so od 86 moških mladoletnih zapornikov 41 poslali na nadaljnje prestajanje zaporne kazni v Vzgojni dom za mladoletne obsojence v Glini na Hrvaškem. Vseh preostalih 45 moških mladoletnih obsojencev je zaporno kazen prestajalo v KPD Maribor in v okrajnih zaporih, vseh 31 mladoletnih obsojenk pa v KPD Rajhenburg.[20] Za leto 1951 o številu mladoletnih obsojencev ni podatkov, nato pa so navedeni za vsa naslednja leta.

18 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 623, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1952, str. 34.

19 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 621, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1950, str. 15.

20 Prav tam.

Številčno stanje mladoletnih obsojencev v letu 1952[21]

Mesec	**Sprejem**		**Odpust**		**Stanje**	
	m	**ž**	**m**	**ž**	**m**	**ž**
Januar	6	2	7	6	56	13
Februar	10	2	7	1	59	14
Marec	10	2	12	3	57	13
April	7	2	31	2	33	13
Maj	2	1	4	2	31	12
Junij	10	1	7	3	34	10
Julij	7	1	7	1	34	10
Avgust	5	-	7	2	32	8
September	5	1	7	2	30	7
Oktober	2	1	8	2	24	6
November	6	-	8	1	22	5
December	6	-	7	2	21	3
Skupaj	76	13	112	27		

21 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 623, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1952, str. 31.

Številčno stanje mladoletnih obsojencev v letu 1953[22]

Mesec	Sprejem		Odpust		Stanje	
	m	ž	m	ž	m	ž
Januar	3	-	5	1	19	2
Februar	3	-	5	1	17	1
Marec	3	-	3	-	17	1
April	2	1	3	1	16	1
Maj	2	-	2	-	16	1
Junij	1	-	4	-	13	1
Julij	2	-	1	-	14	1
Avgust	2	-	2	-	14	1
September	2	-	4	-	12	1
Oktober	2	-	1	-	14	1
November	2	-	1	-	14	1
December	2	-	2	-	13	1
Skupaj	26	1	33	3		

22 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 624, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1953, str. 30.

Višina izrečene zaporne kazni mladoletnim obsojencem v letih 1952 in 1953

Leto 1952[23]

Višina izrečene kazni	**M**	**Ž**	**Skupaj**
Do 1 leta	12	1	13
Do 2 let	3	2	5
Do 3 let	3	-	3
Do 4 let	2	-	2
Do 5 let	1	-	1

23 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 623, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1952, str. 32.

Leto 1953[24]

	Višina izrečene kazni	M	Ž	Skupaj
Zapor	do 1 leta	5	-	5
	do 2 let	3	1	4
	do 3 let	-	-	-
	do 4 let	-	-	-
	do 5 let	-	-	-
Strogi zapor	do 1 leta	1	-	1
	do 2 let	2	-	2
	do 3 let	-	-	-
	do 4 let	-	-	-
	do 5 let	2	-	2
Skupaj		13	1	14

24 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 624, Letno poročilo Oddelka za izvrševanje kazni za leto 1953, str. 30.

Kazniva dejanja, zaradi katerih so bili mladoletni obsojenci na prestajanju zaporne kazni v letih 1950, 1952 in 1953

Tudi prvi podatki o kaznivih dejanjih, zaradi katerih so bili mladoletniki obsojeni, so v letnih poročilih Uprave za izvrševanje kazni prvič navedeni šele za leto 1950, kontinuirano pa šele od leta 1952 dalje.

Leto 1950[25]

Kaznivo dejanje	**M**	**Ž**	**Skupaj**
Tatvine	20	13	33
Žepne tatvine	-	1	1
Vlomne tatvine	13	-	13
Tatvine in prevare	2	1	3
Vlačuganje in tatvine	-	2	2
Pretepi	2	-	2
Telesne poškodbe	2	-	2

25 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 621, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1950, str. 16.

Kazniva dejanja zoper življenje in telo	3	-	3
Kazniva dejanja zoper javni red in mir	6	4	10
Poizkus in nedovoljen prehod meje	27	3	30
Protidržavna propaganda	2	-	2
Napad na člane obdelovalnih zadrug	1	-	1
Kazniva dejanja zoper ljudsko oblast	-	1	1
Diverzija	1	-	1
Sodelovanje z bando	6	5	11
Umor	1	-	1

Leto 1952[26]

Poglavje Kazenskega zakonika (KZ), po katerem so bili obsojeni	**Število kaznovanih**		
	m	**ž**	**Skupaj**
Po X. poglavju KZ (kazniva dejanja zoper ljudstvo in državo)	2	-	2
Po XII. poglavju KZ (kazniva dejanja zoper življenje in telo)	8	1	9
Po XIX. poglavju KZ (kazniva dejanja zoper narodno gospodarstvo)	2	1	3
Po XX. poglavju KZ (kazniva dejanja zoper družbeno in zasebno premoženje)	36	15	51
Po XXI. poglavju KZ (kazniva dejanja zoper splošno varnost ljudi in premoženja)	2	-	2
Po XXIII. poglavju KZ (kazniva dejanja zoper javni red in pravni promet	71	12	83
Po XXIV. poglavju KZ (dejanja zoper uradno dolžnost)	-	1	1
Po več poglavjih KZ hkrati	20	1	21

26 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 623, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1952, str. 38.

Leto 1953[27]

Poglavje Kazenskega zakonika (KZ), po katerem so bili obsojeni	**Število kaznovanih**		
	m	**ž**	**Skupaj**
Po X. poglavju KZ	2	-	2
Po XII. poglavju KZ	10	1	11
Po XIX. poglavju KZ	2	-	2
Po XX. poglavju KZ	50	16	66
Po XXI. poglavju KZ	2	-	2
Po XXIII. poglavju KZ	6	-	6
Po XXIV. poglavju KZ	-	1	1
Po več poglavjih KZ	22	1	23

27 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 624, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1953, str. 36.

Zaposlitev in prevzgoja mladoletnih obsojencev

Kot je določal Hišni red za kazenske ustanove iz leta 1946, so morali vsi obsojenci v tedanjih kazenskih ustanovah delati, kar je veljalo tudi za mladoletne obsojence. Še dodatno je to veljalo za tiste, ki so bili obsojeni na odvzem prostosti s prisilnim delom. Ti so morali skupaj z odraslimi obsojenci opravljati tudi najtežja fizična dela pri gradnji posameznih gospodarskih in stanovanjskih objektov, pošiljali pa so jih tudi na prisilno delo v druge republike, npr. v Bosno in Hercegovino na gradnjo proge Šamac–Sarajevo. Ta praksa se je nadaljevala tudi potem, ko so leta 1946 kazenska taborišča in zavode za prisilno delo odpravili in so ustanovili kazensko-poboljševalne zavode oziroma kazensko-poboljševalne domove.

Ker je bila z novim Kazenskim zakonikom, ki je začel veljati 1. julija 1951, kazen odvzema prostosti s prisilnim delom odpravljena, so od tedaj dalje mladoletne obsojence v KPD Maribor in KPD Rajhenburg zaposlili samo v delavnicah, ki so obstajale v okviru obeh KPD-jev. V poročilu Uprave za izvrševanje kazni za leto 1952 je navedeno, da so bili tega leta mladoletniki zaposleni »*izključno pri strokovnih delih v zvezi z njihovim šolanjem v vajenski šoli odnosno na drugih stalnih strokovnih delih, mladoletnice pa v prvi polovici leta z ženskimi ročnimi deli, nato pa v pletarni*«.[28] V KPD Maribor so bili mladoletni moški obsojenci v prvem polletju 1953 zaposleni v pletarski, mizarski, ključavničarski, krojaški, čevljarski in mehanični delavnici, po preselitvi v VPD Radeče pa v kovinarski, mizarski, krojaški in čevljarski delavnici, v pekariji, polovica vseh obsojenih mladoletnikov pa

28 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 623, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1952, str. 31.

je bila zaposlena na ekonomiji.[29] Osnovna nagrada za delo je bila mladoletnikom določena v znesku do 15 dinarjev dnevno.[30]

Ena izmed značilnosti povojnih kazenskih ustanov v Sloveniji je bila tudi ta, da so predstavljale »*vzgajališča človeka novega kova – poštenega, polnopravnega in delovnega državljana FLRJ*«.[31] Takšna je bila njihova naloga zlasti pri mladoletnih obsojencih, ki so bili po prepričanju tedanje oblasti dovzetnejši za prevzgojo kot pa odrasli obsojenci. Eno najučinkovitejših sredstev njihove prevzgoje je bil film. Tako odraslim kot mladoletnim obsojencem so predvajali »političnovzgojne« filme, med katerimi so v prvih povojnih letih daleč prevladovali sovjetski. Da bi se mladoletni obsojenci seznanili z najpomembnejšimi dogajanji doma in po svetu, so jim predvajali Obzornike in Tednike, ki so prikazovali »*delovni polet naših ljudskih množic, uspehe pri izvedbi petletnega plana, delo udarnikov in podobno*«. Tudi repertoarji dramskih skupin in pevskih zborov, ki so delovali v kazenskih ustanovah, so bili sestavljeni tako, da je bil poudarek na igrah in pesmih z revolucionarnim sporočilom. Enako je veljalo tudi za vsebino proslav, ki so jih za mladoletne in odrasle obsojence organizirali ob raznih državnih praznikih. Po prestavitvi mladoletnih obsojencev v VPD Radeče pa je njihova prevzgoja potekala po programu, ki je veljal za tovrstne zavode.

29 ARS, AS 1267, t. e. 14, a. e. 624, Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazni za leto 1953, str. 33.

30 Prav tam.

31 ARS, AS 1931, t. e. 1440, Letno poročilo Ministrstva za notranje zadeve LRS za leto 1946.

Juvenile Convicts in Slovenia during the Period 1945–1953

Summary

Convicts who were sentenced to deprivation of liberty with forced labour in the early post-war years in Slovenia included many minors, both male and female. A person between 15 and 18 years of age was considered a juvenile convict. Even though the Enforcement of Criminal Sanctions Act from 1948 instructed that juvenile convicts must serve the sentence of deprivation of liberty with forced labour and the sentence of deprivation of liberty in special penal institutions (correctional facilities), juvenile convicts were serving their sentences alongside adults in prisons, prison camps, forced-labour camps, forced-labour facilities, and correctional facilities (KPDs) until July 1953. Male juvenile offenders were imprisoned alongside adult male offenders in KPD Maribor after 1946; female juvenile offenders were imprisoned in KPD Begunje na Gorenjskem until June 1948 and later in KPD Rajhenburg (known as KPD Brestanica from 1952). In each of the aforementioned penal facilities, juvenile convicts were joined with adult convicts; all were subject to the same extremely strict and inhumane regime.

Like adult convicts, juvenile convicts sentenced to deprivation of liberty with forced labour had to conduct manual labour in workshops of penal institutions, the institutions' estates and various building sites outside of penal institutions. Manual labour was considered one of the most effective reformative tools. For this purpose, film screenings, plays and celebrations were organised for the prisoners. The main emphasis when choosing these "cultural events" was on their revolutionary content.

The situation of juvenile convicts significantly improved after 1951, when special departments were founded for them in KPD Maribor and KPD Rajhenburg, thus separating them from adult convicts. From then on, a special regime took place for them; it was significantly milder than the one for adult convicts. The final separation from adult convicts happened in July 1953, when they were relocated from both aforementioned correctional facilities to the Radeče Correctional Facility (VPD Radeče) where they formed a special group—this way, they were completely separated from other juvenile prisoners in that facility.